

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

практичному впровадженні в навчальний процес у сучасному вузі, розробки і впровадження інноваційних технологій його здійснення.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. І голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ – Перун, 2003. – 1440 с.

2. Вербицкий А. Активные методы обучения в высшей школе: контекстный подход. М., 1989. – 127 с.

3. Гендерний інтерактивний театр: навч. посіб.

/Я. Немая, Л. Колос, І. Конченкова та ін., Школа рівних можливостей. – К., 2007. – 176 с.

4. Захарченко І. Форум-театр – нове слово у соціальній роботі / І. Захарченко // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – №26. – С. 14 – 20.

5. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. / В.В. Ягоднікова. – К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2009. – 80 с.

6. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. – Рига, НПЦ “Эксперимент”, 1995 – 175 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2016

УДК 378.147

Інга Сіняговська, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті теоретично обґрунтовано закономірності й принципи інтеграції змісту навчання гуманітарних дисциплін, що дозволяють визначити стратегічний напрям освітнього процесу й намітити тактичну програму реалізації його загальноосвітніх цілей.

Ключові слова: інтеграція, зміст навчання, гуманітарні дисципліни, професійна підготовка, педагогічна взаємодія.

Лит. 5.

Інга Сіняговская, кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры иностранных языков Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог

ІНТЕГРАЦІЯ СОДЕРЖАННЯ ОБУЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИМ ДИСЦИПЛІНАМ

В статті теоретично обґрунтовано закономірності й принципи інтеграції змісту навчання гуманітарних дисциплін, що дозволяють визначити стратегічний напрям освітнього процесу й намітити тактичну програму реалізації його загальноосвітніх цілей.

Ключевые слова: интеграция, содержание обучения, гуманитарные дисциплины, профессиональная подготовка, педагогическое взаимодействие.

Inha Sinyahovska, Ph.D. (Pedagogy), Lecturer of the Foreign Languages Department Donetsk Mykhaylo Tugan-Baranowskiy National University of Economics and Trade, Kryviy Rih

AN INTEGRATION OF THE CONTENT OF TRAINING OF HUMANITIES DISCIPLINES

The article deals with the principle and regularities of integration of content of training of humanities disciplines, that allow to define the strategic direction of the educational process and allude to the tactic program of realization of educational objectives.

Keywords: an integration, a content of the training, the humanities, the professional training, the pedagogical interaction.

Постановка проблеми. Інтеграція знань, що представлена в сучасних теоріях освіти особистості, дозволила виділити основні закономірності й систему взаємопов'язаних з ними принципів гуманізації освіти. Сутнісна специфіка цих принципів полягає не лише у передачі деякого змісту базових знань і формуванні відповідних їм умінь, але й у спільному особистісному та професійному

розвитку учасників педагогічного процесу. Принципи гуманізації освіти – це концентроване, інструментальне вираження сучасної концепції особистості. Саме система теоретичних знань про особистість, а не окремі закономірності визначають сутність і зміст принципів гуманізації освіти, а тим більше – систему принципів. У якості принципів виступають лише ті положення, які мають загальне значення, діють у будь-яких

педагогічних ситуаціях і при будь-яких умовах організації освіти. Усі принципи певним чином підпорядковані, представляючи собою ієрархічну систему, причому кожен із них передбачає інші й реалізується лише за умови здійснення всіх інших принципів.

Аналіз наукових досягнень і публікацій. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки проблема гуманітарної підготовки в університетах досліджувалась багатьма науковцями, а саме: теоретичні основи професійної педагогіки (С. Гончаренко, Р. Гуревич, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, М. Сметанський, О. Шестоपालюк), формування загальної та професійної культури фахівця (Г. Балл, І. Зязюн, Г. Тарасенко), культурологічні аспекти підготовки фахівця (В. Андрущенко, Г. Васянович, Г. Дегтярьова, В. Кизима, В. Маслов, Л. Масол, Л. Руденко, О. Шевнюк), формування мовленнєвої культури фахівця (Л. Барановська, Т. Рукас) та інші.

Мета статті і завдання. Теоретично обґрунтувати закономірності й принципи інтеграції змісту навчання гуманітарних дисциплін, що дозволяють не лише визначити стратегічний напрям освітнього процесу, а й намітити тактичну програму реалізації щодо його цілей: постановку особистісно-розвивальних завдань; відбір змісту навчання, що має гуманістичний потенціал; конструювання технологій гуманістично-орієнтованого педагогічного процесу; розробку способів перевірки результатів дії сконструйованої моделі освіти та її корекції.

Виклад основного матеріалу. Здійснення цієї тактичної програми вимагає перегляду сформованій раніше в освіті адаптивної парадигми, що апелює до певних особистісних параметрів, серед яких найбільшу цінність представляли ідейність, дисциплінованість, старанність, загальна спрямованість, колективізм. Вихід з такого соціального замовлення вимагає вивчення й розвитку особистості як цілісного початку, інтегруючого в собі найбільш важливі прояви її духовності. При цьому людина мислиться не як той, що ведений і керований, а як автор, творець своєї суб'єктності й свого життя. Такий вихід якраз і пов'язаний з твердженням і розвитком в українській науці й освітній практиці ідей гуманістичного виховання, провідна серед яких є розвиток особистості.

У такому випадку виникає необхідність педагогічного механізму, що дозволяє на практиці реалізувати принципові підстави гуманістичної парадигми освіти. Гуманітаризація освіти і є тим чинником, який неминує тягне за собою його інтеграцію.

Інтегративний навчальний комплекс, на нашу думку, включає: типовий навчальний план і програми; навчальні посібники; методичні вказівки; систему методів, засобів і форм організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямованих на забезпечення взаємозв'язку гуманітарних й спеціальних дисциплін; систему контролю результатів формування готовності до професійної комунікації.

Інтеграція – важлива умова сучасної науки та розвитку цивілізації в цілому. Адже нинішня “стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти явища життя, а їх більш чи менш широкі єдності. Тож інтеграція, як вимога об'єднання в ціле якихось частин чи елементів, вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можна створити в учнів цілісну картину світу” [1, 5].

На думку Н. Ничкало, останнім часом все більшого поширення набуває принцип побудови навчальних програм за проблемами, на відміну від традиційного предметного підходу. До таких програм відносяться так звані міждисциплінарні програми та інтегровані курси. Бурхливий розвиток природничих наук та техніки робить вузьку спеціалізацію в ряді випадків недопустимою, особливо в галузях з високими темпами науково-технічного розвитку. Тому підготовка висококваліфікованих спеціалістів часто вимагає впровадження особливих програм, що ґрунтуються на міждисциплінарному принципі. Ці програми містять предмети з різних галузей науки, це забезпечує ширший і багатоаспектний розгляд проблем, що вивчаються [3, 27].

С. Гончаренко вважає, що “ефективної освіти не може бути без досвіду продуктивної діяльності. Але для цього необхідним є пошук шляхів організації особистого досвіду учнів, студентів у здійсненні інтегративної діяльності, яка визначається повнотою свого змісту в процесуальному аспекті (цілепокладання-цілевиконання) та у видовому аспекті – у ній мають бути достатньо вираженими пізнавальна, ціннісно-орієнтувальна, перетворююча, комунікативна й естетична діяльність. Для реалізації діяльнісного підходу до навчання зміст і вимоги цієї інтегративної діяльності має бути належним чином відображено в базовому змісті освіти” [2, 88].

Інтеграція передбачає трансформацію як змісту, так і процесу його засвоєння, у якому домінуючим стає “співтворчість, співрозуміння, співосмислення, співоцінка, той процес, у якому особистість учня відкрита простору життєвих

сенсів діяльності, причетна до їх творення” [5]. Тобто освіта стає засобом засвоєння світу, а не заучування людиною “мертвих”, що стали давно записаними у підручник знаннями. Людина повинна оволодівати “живим” освітнім знанням, знанням-процесом, у ході якого він оволодіває способом засвоєння світу.

Під гуманітаризацією змісту освіти слід розуміти зміну принципів взаємодії гуманітарних дисциплін. Ця зміна викликана сучасною соціокультурною ситуацією, яка обумовлює пріоритет тих чи інших напрямків гуманітарної культури: культура життєвого визначення, економічна, політична, правова, інтелектуальна, моральна, екологічна, художня, фізична культура; культура спілкування та праці. Виділені напрямки гуманітарної культури визначають основні завдання гуманітаризації змісту професійної підготовки.

Гуманітаризація змісту освіти передбачає, перш за все, підвищення ролі дисциплін, пов’язаних з соціальним пізнанням, з усвідомленням загальнолюдських цінностей. Це не має нічого спільного з бездоказовим збільшенням числа годин на громадські науки. Просте збільшення їх частки в структурі навчального плану – екстенсивний шлях, який практично неможливий хоча б тому, що студент і так досить перевантажений. Йдеться, як уважає А. Маргуліс, про якісну реорганізацію змісту дисциплін, які сьогодні не розкривають особливості людини в його дійсному – соціальному і природному, об’єктивному та суб’єктивному бутті.

Основу гуманітаризації змісту освіти складає філософська освіта, яка передбачає засвоєння філософії як феномена людської культури, як “квінтесенції духовної культури”, як реального чинника розвитку духовності особистості, систематизації його світоглядних орієнтацій. Для філософської освіти, що здійснюється вищими навчальними закладами в недавньому минулому, були притаманні, з одного боку, сциентизація, а з іншого – ідеологізація та політизація, що не могли задовольнити гуманітарних запитів освіти.

У навчальних посібниках знання викладалися як аксіома й були придатні для будь-якої соціальної ситуації та для будь-якого історичного часу. Така філософія неспроможна нести відповідальність за духовне життя суспільства, тому вона втрачає своє пряме призначення, теоретизм. Природно, що це ускладнює діалог викладачів, що йдуть від абстрактних понять, і студентів, які не можуть їх усвідомити й вимушені приймати на віру, усупереч тому, щоб співвідносити з реальними цінностями.

Слід зазначити, що існує декілька підходів до розуміння гуманітаризації освіти. Так, зокрема, Ф. Каган та Г. Белугіна вважають, що інтенсивна взаємодія та взаємопроникнення природничих і гуманітарних компонентів культури пов’язана з розробкою і введенням нових обов’язкових і факультативних дисциплін, замкнених на культуру, пізнавальну й творчу діяльність, естетичне й моральне виховання, широку культурно-просвітницьку, концертну, виставкову діяльність, пропаганду книги, підтримку й розвиток вишівських традицій, прищеплення студентам, і викладачам, навичок організації культурних і змістовних колективних дозвіль; створення інтер’єрів різних призначень, розвиток у студентів творчого мислення.

З іншої точки зору розглядається проблема гуманітаризації прихильниками впровадження інформаційних освітніх технологій, оскільки матеріально-технічний рівень суспільства, що змінився, дозволяє у повній мірі говорити про можливість гуманітаризації масової освіти. Створені високі інформаційно-комунікаційні технології дозволяють досить дешево за допомогою електронних пристроїв відтворювати, зберігати, передавати на великі відстані електронні копії багатьох об’єктів культури. Технологічний рівень цілком достатній для перекладу в електронну форму основних пам’яток культури й розміщення їх в електронних бібліотеках ВНЗ. Розвиток робіт у цьому напрямку передбачає створення відповідних бібліотек, у яких будуть зберігатися електронні образи об’єктів культури. Гуманітаризацію навчального процесу розуміємо як підготовку та використання нових навчальних курсів, що спираються на широке використання ілюстративних матеріалів, що зберігають культурну спадщину.

Інший підхід до гуманітаризації освіти заснований на тому, що, як сьогодні стало очевидним, принцип додавання – зменшення, введення нових предметів або інтегрування декількох предметів неприйнятних для зміни організації освіти. На цьому шляху необхідні принципово нові рішення. “Перш за все, потрібно змінити сам навчальний план. Щоб у ньому у перші півроку навчання, у першому семестрі, виявилось більше фронтальних занять і менше семінарів і лабораторних робіт” – вважає О. Чуркін. Іншими словами, не гра у предмети, але не менш марна гра з формами розміщення традиційного змісту освіти.

Ю. Макаров вказує на неприйнятність усередненої орієнтованості освіти і пропонує

орієнтацію на індивідуальні особливості студента. Ураховуються схильності, знання, уміння мислити самостійно. На практиці існують три ступені всередині кожної предметної програми: ретельно підібраний збірник вправ, задач або прикладів, що відповідають певному рівню знань. Перший ступінь – трійка, друга – четвірка, підкорювач третьої забирає додому заслужені п'ять балів. Студенти, як у комп'ютерній грі, самі вибирають собі рівень складності.

Особливе місце у підходах до гуманізації освіти займає особистісно-орієнтована парадигма традиційного освіти. Виходячи з цього підходу освіта неможлива без звернення до особистості. Справа лише в тому, яку роль відіграє особистість в цьому процесі – роль цілі чи роль засобів. Традиційна освіта, що ставить за мету функціональної, предметно-речової освіченості людини, використовує особистість як раз у функції засобу, спирається на механізми мотивації, ціннісної орієнтування, сенсопошуку як на свого роду рушійні сили досягнення заданих зовнішніх цілей. Розвиток цих особистісних “механізмів”, “функцій” відбувається у даному випадку водночас, у тій мірі й у тих аспектах, у яких вони виявляються необхідними, затребуваними для соціальної орієнтації індивіда.

У системі традиційної освіти особистість сприймається не в її самобутності й цілісності, а через призму функціонально заданих параметрів – успішності, “правильної” поведінки, мотивації та ін. Перехід до цілісної педагогіки особистості вимагає нової методології. Традиційна методологія ґрунтувалася на логіко-системному проектуванні. Під “функціями освітньої системи” розумілися, як правило, її політичні, “державні” цілі. “В умовах особистісної методології освіта виступає як гуманітарна система з особливими закономірностями функціонування й розвитку” [3].

Наприклад, такі автори, як М. Берулава, С. Єркович, С. Коршунов, Б. Липський, І. Федоров – пов'язують гуманітаризацію через гуманізацію всієї освіти з цілком конкретною технологією формування й розвитку дослідницького мислення у процесі навчання. Було встановлено, що головне ядро цієї системи – оволодіння сукупністю наукових знань, які знаходяться в основі тієї чи іншої професії. Критерієм ефективності її є якість придбаних ЗУН.

У традиційній системі панує тріада: викладання – зміст – учення, де сполучною ланкою виступає контроль. У результаті відбувається засвоєння інформації на базі

розвитку інтелекту й розумової працездатності. Студент реально вимкнений у традиційній системі як активна творче істота. У цій системі, побудованій на об'єктній позиції, усе навантаження на професійну підготовку полягає на викладача. Що стосується студентів, то вони займають позиції ведених і підлеглих, пасивно виконуючи вимоги і пристосовуючись до нових умов.

Така позиція тих, хто навчається, мимоволі вимагала жорсткої системи контролю, що включає в себе облік відвідуваності занять, відпрацювання незасвоєних тим, контрольні роботи, перевірку завдань відповідно до стандарту. Таким чином, традиційна вишівська система не відповідає новій парадигмі професійної освіти, орієнтованого на формування творчої особистості майбутнього фахівця, професіонала високого рівня. Навчання у вищому навчальному закладі особистісно не орієнтоване, науково-диференційовано і методично неваріативне з урахуванням особистісного й професійного зростання майбутнього фахівця.

Орієнтація вищої освіти на нову мету – виховання творчої особистості фахівця з високою професійною компетентністю, на нові цінності – припускає вільне орієнтування в соціальному оточенні, у своїй професії, у самому собі, готовність до творчості й самотворчості.

Це й змусило продумувати нову концепцію вишівської освіти. Основна вихідна позиція цієї концепції передбачала розвиток інтелектуальних можливостей і здібностей студентів, виступала в якості мети й результату вишівської освіти. Інтелектуальні можливості тих, хто навчається, стають засобом освоєння науки й культури, на основі чого формується професійна компетентність і, у зв'язку з цим, внутрішнє джерело активності студента. З урахуванням його особливостей він аналізує, досліджує світ і науку, досліджує майбутню професію й умови життя, а також результати власної діяльності.

Існує ще більш широкий погляд на сутність гуманітаризації. Так, Н. Розов вважає, що саме на формування загальнокультурної компетентності має бути направлено освіту в цілому. У цьому й закладена його гуманітарність. Професійна освіта, виходячи з підходу Н. Розова, орієнтована лише на ефективність у вирішенні завдань. Загальнокультурна гуманітарна підготовка ведеться як декоративна краса, поступки традиціям університетської, ліберальної освіти. Тобто головна мета вищої освіти – вузька спеціалізація, “головне, щоб фахівець умів робити якомога більш потужні турбіни або швидкі

автомобілі”. На противагу цьому Н. Розов пропонує концепцію професійної компетентності, яка передбачає введення людини в загальний культурний світ цінностей, і саме в цьому просторі людина повинна далі реалізувати себе як фахівець, професіонал. Очевидно, що такий професіонал уже не зможе не задуматися в ім’я чого, якою ціною, забуваючи про що виробляються такі турбіни і такі автомобілі. З вузького простору ефективності він виходить у широке й відповідальне поле культури.

По-іншому розуміє це О. Тубельській і педагоги його експериментальної “Школи самовизначення”. У своїй багаторічній роботі вони прийшли до висновку, що справа освіти – виростити у людини деякі універсальні вміння або компетенції. Результат навчання повинен вимірюватися не в одиницях інформації, а в тому, що він уміє відбирати інформацію, інтерпретувати її, використовувати. Або, наприклад, у тому, що людина вміє знаходити свій особистісний сенс у творах літератури й мистецтва, співвідносити їх зі своїми почуттями, досвідом, цінностями.

Хороший викладач уміє виділити в своїй дисципліні те, що студент повинен знати, і те, що в результаті цього знання повинен уміти. І тоді він може створити ситуацію, коли навчання вміню доводити конкретну теорему можна перетворити в формування здатності доводити у принципі – це загальнолюдське вміння. Виходячи з предметного вміння в кооперації з іншими викладачами з урахуванням віку, можна сформувати універсальне вміння або компетентність. Як тільки викладач поставив перед собою питання, навіщо він цього вчить, що з цього буде мати людина, незалежно від нього у своєму житті, він починає і в своїй дисципліні (предмет) працювати по-іншому – на це життєве вміння свого студента [4].

Усе це зможе забезпечити реалізацію соціального замовлення, висунутого сьогодні до вітчизняної освіти, – формування універсально оснащеною динамічною особистості, здатної до конструювання й соціальної взаємодії. Це має принципове значення, адже сучасне суспільство характеризується наявністю великої кількості соціальних страт і, отже, їх субосвітніх потреб.

На думку вченого П. Щедровицького, становлення й поширення ідеології особистісно-орієнтованої освіти пов’язано з ідеєю підпорядкування системи освіти завданням розвитку людей. При цьому теоретики й ідеологи цього руху схильні розглядати і трактувати розвиток людини, перш за все, як саморозвиток; поняття “self” проникає в усі галузі педагогічної діяльності й виникає цілком виправдана теза про

те, що головним ресурсом суспільства, що розвивається, є люди не стільки підготовлені, скільки ті, що розвиваються безперервно.

Мета навчання – надати кожному індивіду проблемну область і сферу діяльності, необхідну для розвитку його ініціативи й формування його самостійного судження. Така орієнтація на розвиток окремих людей і повсюдне забезпечення цього розвитку за рахунок зняття основних вікових, соціальних та організаційних обмежень становить основу програми освіти в її новоевропейської та американської редакцій.

Багато в чому виникнення й поширення подібної ідеології може розглядатися як реакція на існуючу в Європі з XVII століття автономію навчальних закладів і намітилося замикання всієї системи вищої освіти в собі. Спроба підпорядкування освітніх інститутів завданням різнобічного і вільного розвитку людини є істотний крок у бік гнучкості, відкритості, варіативності, рухливості системи освіти, а головне – у сторону підпорядкування його цілям і установкам особистісного й індивідуального розвитку.

У цьому сенсі ідея особистісного розвитку протистоїть не лише ідеї автономії освіти (освітніх установ), але, у ще більшому ступені, – ідеї спеціалізованої підготовки до роботи у позаосвітніх системах.

Така концепція освіти виступає як реакція на факти й тенденції “сутнісного” і “тотального” споживання духовних сил людини, які, поширилися в сферах безпосереднього виробництва, після другої світової війни стали проникати також у систему освіти. Установка освітніх інститутів на обслуговування виробничих систем робить освіту “придатком” виробництва.

Будь-яка спроба звести концепцію освіти однієї з перерахованих ідей – до виробничої, інструментальної орієнтації або до чистої автономії освіти, до розвитку окремих людей – буде супроводжуватися катастрофічними наслідками в масштабах країни. Отже, необхідна єдність цих трьох “полісів”:

а) досягнення автономії системи освіти від миттєвих виробничих завдань і оформлення сфери освіти;

б) забезпечення всебічного розвитку кожної людини і створення “відкритого університету” особистості;

в) випереджувальна підготовка фахівців і професіоналів до активної діяльності у позаосвітніх системах.

Погоджуючись із подібним розумінням проектування перспектив реформування освіти, підкреслимо ту обставину, що забезпечує

необхідну концептуальну єдність усього комплексу заходів. Це, у першу чергу, гуманітаризація та інтеграція як процеси, що забезпечують системність перетворювальних дій.

Оцінюючи ситуацію в цілому, у всьому різноманітті підходів до розуміння й здійснення гуманітаризації освіти, найбільш оптимальним можна вважати підхід, який трактує гуманітаризацію як створення умов для вирощування цілісної Людини, що творить Життя, як необхідна умова розгортання власних сутнісних сил. Це дозволяє стверджувати, що гуманітарність освіти це, перш за все, подолання відчуженості між тими, хто навчається, і змістом освіти, і створення такого культурно-освітнього простору, “живильного розчину культури”, у якому буде реалізовуватися культуротворча освіта.

Гуманітарна освіта не зводиться до викладання так званого “циклу соціально-гуманітарних предметів”. Воно протилежно за своїм духом профільно-утилітарній підготовці фахівця та є поглибленням не у спеціальні знання, а в культуру. Тому, завдання справді гуманітарної освіти – це розвиток Людини Культури. Гуманітарна освіта – це пошукова освіта, що надає особистості безліч можливостей вибору своєї долі. Гуманітарна освіта розуміється як процес, спрямований на розширення можливостей компетентного вибору особистістю життєвого шляху і на саморозвиток особистості.

Метою гуманітарної освіти є формування цілісної поліфонічної картини світу в спільній діяльності з дорослими й однолітками, яка дозволяє не засвоювати цикл предметів, а, перш за все, долучатися, “вростати” в культуру, тобто опанувати способами мислення і здібностями, за допомогою яких люди протягом багатьох століть будували світову цивілізацію.

Висновки. Отже вважаємо, що для

здійснення інтеграції змісту навчання гуманітарних дисциплін необхідно, щоб навчальні плани й програми містили базисну й інтегративну частини. Базисна частина повинна включати тематику, яка вивчається тільки в межах базової навчальної дисципліни (наприклад, “Іноземна мова” й “Українська мова”). Інтегративна частина буде відображати інтегративні зв'язки іноземної мови з конкретно фаховою дисципліною, інтегративна частина не повинна бути суворо регламентованою, що обумовлено більшим динамізмом професійного навчання, появою нових спеціальностей тощо. Отже, ефективність інтеграції змісту навчання гуманітарних дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах, може бути забезпечена за умов дотримання принципу єдності змістової й процесуальної сторін навчання, що характеризується обов'язковою інтеграцією форм навчальних занять.

1. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І. Бех // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5 – 6.

2. Гончаренко С.У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація / С.У. Гончаренко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І.А. Зязюна. – К.: ВПОЛ, 2000. – С. 81 – 107.

3. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: Монографія / за ред. Н.Г. Ничкало, В.О. Кудіна. – Черкаси: Вибір, 2002 – 322 с.

4. Сериков В.В. Образование и личность / Василий Дмитриевич Сериков. – М., 1999. – С. 191.

5. Шевелева С.С. Открытая модель образования (синергетический подход) / Светлана Сергеевна Шевелева. – М. 1997. – С. 32.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2016

“Навчати народ – значить робити його краще; просвіщати народ – значить підвищувати його моральність; робити його грамотним – значить цивілізувати його”.

*Віктор Гюго
французький письменник, драматург, поет, публіцист*

“Знання – це те, що найбільш істотно підносить одну людину над іншою”.

*Джозеф Аддісон
англійський поет*

